

Eusebi Colomer i Pous

(14.05.1923 - 27.11.1997)

Eusebi Colomer i Pous

PER PERE LLUÍS FONT

Uns de la programació de semblances d'eximis membres antics de l'Institut d'Estudis Catalans, la d'Eusebi Colomer (1923-1997) ens acosta ja a les darreres etapes de la vida de la corporació. En efecte, fora potser d'alguns membres que hi han ingressat darrerament, tots tenim encara en la retina la imatge del pare Colomer, amb les seves ulleres de vidres gruixuts i el seu posat aparentment greu però bonhomíós, assistint regularment com un membre actiu, malgrat la seva condició d'emèrit, a les reunions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials i als plens de l'Institut.

Fa només cinc anys i mig que, des d'aquí mateix, llegia amb emoció la seva necrologia. Havia mort sobtadament, fulminat per un infart, al migdia del 27 de novembre de 1997, festa del beat Ramon Llull, quan acabava d'alçar-se per intervenir en un simposi precisament sobre Ramon Llull (organitzat per la universitat del mateix nom), als setanta-quatre anys, en un moment d'esplèndida i productiva plenitud, pocs dies abans de l'anunciada presentació dels seus dos darrers llibres (*El pensament als països catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* i *Morimientos de renovación: Humanismo y Renacimiento*) i amb diversos projectes entre mans. Aquesta semblança només pot ser una represa ampliada d'aquella necrologia, amb l'emoció convertida pel pas del temps en sentiment. Procuraré que el meu discurs sigui ponderat, però he d'advertir que neix de l'admiració i de l'afecte, alimentats per una trentena d'anys d'amistat.

Eusebi Colomer i Pous era jesuïta, historiador de la filosofia i, quan va morir, membre emèrit (i degà) de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut i professor emèrit de la Universitat Ramon Llull i de la Universitat de Deusto.

Aquest home savi (en el doble sentit de la paraula: ple de ciència i ple de saviesa), bonadós, afable i discret, més aviat tímid, amant de la música i de la pintura, gran senyor de l'esperit, havia nascut a Girona el 14 d'abril de 1923 (corregixo la data de naixement que figura a la *Gran enciclopèdia catalana*). La seva biografia no té altres moments de relleu que els relacionats amb la seva condició de religiós, amb la seva activitat professional i amb la publicació de les seves obres.

Era cosí germà del novel·lista Josep M. Gironella i Pous. Els dos cosins s'apreciaven mútuament, malgrat les seves discrepàncies ideològiques sobretot pel que fa a la cultura catalana.

Va fer, a la seva ciutat natal, els estudis primaris als Germans de les Escoles Cristianes i el batxillerat a l'Institut. El 1941 va entrar a la Companyia de Jesús. Va estudiar tres anys d'humanitats grecollatines al noviciat de Veruela (a la província de Saragossa), i tres de filosofia i quatre de teologia a les respectives facultats del seu orde a Catalunya. Va ser ordenat capellà el 1952, en ple triomfalisme «nacionalcatòlic» del Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona. Aquell mateix any va començar una estada d'estudis a Alemanya (a les universitats de Munic, de Friburg, on va poder escoltar Heidegger, i de Colònia). En aquesta darrera universitat va llegir el 1957 la seva tesi doctoral (*Nikolaus von Kues und Raimund Llull. Studien aus Handschriften der Kueser Bibliothek*), que li havia estat suggerida per un dels seus mestres, el també gironí Joaquim Carreras i Artau, i que va ser publicada el 1961 per la prestigiosa editorial berlinesa Walter de Gruyter.

Des del 1958 va ser professor d'història de la filosofia successivament a la Facultat de Filosofia dels jesuïtes a Sant Cugat del Vallès, a la Facultat de Teologia de Catalunya i a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull, i simultàniament, des del 1967, també a la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de la Universitat de Deusto. També va ser professor invitat en diverses universitats d'Europa i Amèrica. El seu pas a emèrit, el 1993, va representar només una reducció de les seves tasques docents: l'any de la seva mort encara professava a la Universitat Ramon Llull un curs d'història del pensament català.

Eusebi Colomer havia fet des de molt jove una decidida opció per la cultura catalana, i no pas sense mèrit, atès que aleshores en el seu orde això era lluny de ser la regla. La seva consciència de catalanitat va fer, per exemple, que al llarg de tota la seva vida professional s'interessés per la correcció del vocabulari filosòfic català: per traduir adequadament al català termes filosòfics encunyats en francès, en alemany o en anglès, com Ramon Llull (que va fer abans que ningú que la filosofia i la teologia parlessin una llengua moderna) havia traduït al català els termes filosòfics llatins o àrabs.

Aquesta opció per la cultura catalana i el seu prestigi, molt aviat, com a medievalista li van valer, el 1968, de ser elegit membre numerari de l'Institut, quan es va crear la Secció de Filosofia i Ciències Socials. Aquesta, en efecte, es va constituir amb un únic membre procedent de la Secció de Ciències, el ja esmentat Joaquim Carreras i Artau (que va morir aquell mateix any), i sis membres nous: el geògraf Pau Vila, el pedagog Alexandre Galí, els economistes Joan Sardà i Ramon Trias Fargas, el jurista Ramon Faus i Esteve i el nostre Eusebi Colomer, que era el més jove i que serà el darrer supervivent d'a-

quella primera fornada i, durant més de dues dècades, l'únic representant del món de la filosofia a l'Institut, ocupant un lloc en el qual l'havien precedit només (a part de Joaquim Carreras) Eugeni d'Ors, Ramon Turró i Jaume Serra Húnter.

Colomer va ser també membre d'altres societats científiques, del país i de fora, com ara la Maioricensis Schola Lullistica (en grau de *magister*), la Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale o la Cusanus-Gesellschaft.

En aquesta semblança em centraré en la seva dimensió intel·lectual. No em pertoca parlar d'altres aspectes de la seva vida, encara que en el fons, en una personalitat ben integrada com era la seva, potser tot està relacionat amb tot. Però bé ens hem de limitar.

Jo l'admirava sobretot com a professor i com a historiador de la filosofia: diguem, per abreujar, com a professor d'història de la filosofia. Com un dels més grans professors que he conegut. Excel·lia pel coneixement extraordinari de tota la tradició filosòfica (es movia per la història de la filosofia com per casa seva), per l'instint dreturer amb què identificava el nucli del pensament de cada filòsof distingint entre l'essencial i l'accessori, per la simpatia metodològica amb què abordava les filosofies més allunyades de la seva, per la formidable capacitat expositiva unida a l'art de saber escoltar, per l'habilitat pedagògica amb què ajudava els alumnes tant a refer l'experiència intel·lectual dels grans filòsofs com a estructurar-se el cap i a desenvolupar la capacitat de judici, convençut com estava de la veritat de la coneguda dita de Montaigne, que «val més un cap ben fet que un cap ben ple». D'altra banda, prou elegant per no exhibir la seva immensa erudició, ell no es considerava un investigador, sinó simplement un estudiós (val la pena de recordar-ho quan tan sovint es pren el nom d'«investigador» en va). I pertanyia a aquella espècie de professors, en via d'extinció, que fan un ensenyament sapiencial de la filosofia. Potser, en comptes de referir-m'hi com a professor, l'hauria d'haver qualificat directament de «mestre», que és una altra categoria. En efecte, de professors, n'hi ha molts, i fins i tot segur que n'hi ha bastants de bons; però la penúria actual de mestres ens fa sentir més cruelment l'absència d'aquesta mena de savis.

Era també un gran conferenciant: jo podria reproduir, a més de trenta anys de distància, l'esquema d'alguna conferència seva que em va colpir per la seva lluminositat.

Eusebi Colomer no era un filòsof d'escola. Tot i que tenia conviccions fermes, no crec pas que es pugui dir que estigués adscrit a cap tendència filosòfica especial, si no és, més enllà de qüestions secundàries i de tota polèmica, a la tradició de la metafísica espiritualista i de l'humanisme cristià. L'interessava sobretot la temàtica metafisicoteològica, potser per alguna forma d'«afinitat electiva» (li agradava de recordar el mot de Fichte, segons el qual la filosofia que un fa correspon a la mena d'home que un és), però també perquè sabia, com va deixar escrit en algun lloc, quanta veritat hi ha en la dita de Nietzsche

que «per les venes de la filosofia corre sang teològica». Fent una transposició a la filosofia i la teologia d'un famós *motto* kantià sobre la intuïció i el concepte, deia que la teologia sense filosofia és cega i que la filosofia sense teologia és buida (cosa que fa que, en el divorci que s'ha produït en el segle xx, hi hagin perdut tant l'una com l'altra). Però l'ofici d'historiador li feia relativitzar moltes coses i li havia donat aquella saviesa amable i tolerant que la familiaritat amb la història acostuma a afavorir.

Com a historiador de la filosofia, en la tradició de la millor historiografia filosòfica, estava igualment allunyat de l'escepticisme i del dogmatisme clàssics: de l'escepticisme, que considera la història com una rapsòdia de les fantasies i les ocurrencies dels filòsofs, sense altre interès que el de satisfer una curiositat que podríem qualificar de turisme intel·lectual; i del dogmatisme, que exclou d'aquella rapsòdia una determinada escola, la que estaria en possessió de la veritat i des de la qual es podria jutjar totes les altres. En particular, a Colomer li agradava recordar que el dogmatisme no és patrimoni d'una determinada concepció, sinó que, com diu Descartes del «bon sentit», és una de les coses més ben repartides del món.

Estava també igualment allunyat de les dues formes modernes d'escepticisme i de dogmatisme, que solen presentar-se abillades amb el prestigi de la consciència històrica: en podríem dir «historicisme relativista» i «historicisme especulatiu». El primer tendeix a reduir les filosofies a un simple reflex del medi en què es produeixen; el segon vol fer creure que hi ha un progrés necessari en la història de la filosofia (lineal o dialèctic, tant se val) i que aquesta desemboca en l'apoteosi de l'últim filòsof (Auguste Comte o Hegel, per exemple), l'únic que estaria en possessió de la veritat rodona.

Enfront d'escepticismes i dogmatismes, clàssics o moderns, que en la pràctica suposen la negació de la filosofia o la negació de la història, Eusebi Colomer pensava que la història de la filosofia és una successió imprevisible de creacions i de crisis, d'aprofundiments i de represes, de renaixements i de vies mortes, amb un desenvolupament mai acabat, que és el resultat de la conjugació de les iniciatives lliures dels individus, d'una certa dinàmica interna de les doctrines, i dels condicionaments de cada època i de cada societat. Un desenvolupament que pot ser narrat, que té una certa trama argumental i que s'assembla a un inacabable diàleg platònic, on els personatges són els diversos filòsofs, considerats quasi com a contemporanis. I, de la mateixa manera que el pensament de Plató no és adequadament expressat per cap dels personatges d'un diàleg, sinó que és el saldo de tot el diàleg, així la veritat de la filosofia no és adequadament expressada per cap dels filòsofs en exclusiva, sinó que és el saldo de tota la tradició filosòfica, assumida reflexivament i críticament. El model sempre és Plató. La història de la filosofia, entesa així, és un element fonamental (potser l'element fonamental) no solament de la formació fi-

losòfica, sinó de l'activitat filosòfica. Perquè «pensar» gairebé sempre és «repensar». En aquest punt, Eusebi Colomer potser no estava gaire lluny de considerar, com Léon Brunschvicg, que la història de la filosofia, una història de la filosofia rellegida sempre des del present, és el laboratori del filòsof.

Era un historiador rigorós. Les seves síntesis històriques pressuposaven sempre un llarguíssim i escrupolós treball d'anàlisi. Semblava com si hagués fet profundament seva aquella recomanació de Victor Delbos, el gran mestre de l'escola francesa d'historiadors de la filosofia, segons la qual cal «malfiar-se d'aquells jocs de reflexió que, amb el pretext de descobrir la significació profunda d'una filosofia, comencen per negligir-ne la significació exacta», tot i saber, abans que ho expliqués Gadamer, que la «significació exacta» no es fa mai accessible amb una objectivitat pura, perquè els textos sempre queden afectats per la mirada del lector.

Penso que és aquesta concepció de la història de la filosofia la que presideix tota l'obra escrita d'Eusebi Colomer, la qual, si no es redueix a aquesta disciplina, s'hi pot relacionar fàcilment. Aquesta obra escrita, que s'acosta als tres-cents títols (en diversos idiomes), entre els quals hi ha una vintena de llibres (alguns amb diverses edicions i amb traduccions a altres llengües), es podria distribuir en quatre capítols principals.

Hi ha, en primer lloc, el medievalista eminent, un dels nostres millors coneixedors del pensament medieval (i renaixentista) europeu i del català en particular, amb una presència continuada durant trenta-cinc anys en els circuits internacionals. Hi va entrar per la porta gran el 1961 amb la seva monografia, ja esmentada, sobre Ramon Llull i Nicolau de Cusa, i va coronar aquesta línia de treball amb el seus dos darrers llibres (ja esmentats al començament), que veuen la llum pocs mesos abans de la seva mort: *El pensament als països catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (1997) i *Movimientos de renoración: Humanismo y Renacimiento* (1997), llibres que enllacen amb el primer, tot ampliant el ventall de temes i autors. Entremig hi ha dotzenes d'articles, en part recollits en un altre llibre important: *De la Edad Media al Renacimiento: Ramón Llull, Nicolás de Cusa, Juan Pico della Mirandola* (1975). És oportú de remarcar que Colomer tenia una especial habilitat per identificar els aspectes més futuristes dels seus autors preferits: per exemple, Llull com a precursor de la informàtica, o Llull i el Cusà com a precursors del diàleg interreligiós. La mort el va sorprendre quan es proposava continuar la història del pensament català a l'època moderna, per arribar, com deia ell, «fins on pogués».

Però la seva qualitat de medievalista prestigiós no li va impedir de ser un excepcional coneixedor del pensament modern i contemporani, especialment de la filosofia alemanya (i aquest és el segon capítol), a la qual va dedicar el seu *magnum opus*, els tres compactes volums d'*El pensamiento alemán de Kant a Heidegger* (1986-1990), una obra

que recull el resultat de trenta anys d'estudi i de docència i que fa una presentació magistral de la filosofia de Kant, de Fichte, de Schelling, de Hegel, de Kierkegaard, de Feuerbach, de Marx, de Nietzsche, de Dilthey, de Husserl, de Scheler i de Heidegger. No hi figuren, en canvi, filòsofs com ara Schleiermacher, Schopenhauer, Freud, Jaspers o Wittgenstein, sia perquè no els considerava tan essencials, sia perquè, com em deia a propòsit de Schopenhauer, no els havia pogut treballar al mateix nivell que els altres. Es poden considerar també d'aquest segon grup dos llibres que fan entenedor un d'aquests filòsofs alemanys especialment esotèric: *Heidegger: Pensament i poesia en l'absència de Déu* (1964) i *La qüestió de Déu en el pensament de Martin Heidegger* (1990).

Un tercer capítol (estretament relacionat amb el segon, ja que pertany també al món contemporani), el constitueix la figura de Teilhard de Chardin, un pensador situat a la frontera entre la cultura filosoficoteològica i la cultura científica. Colomer va esdevenir una autoritat internacional en la interpretació d'aquest autor, al qual va dedicar, en els anys seixanta i setanta, fins a quatre llibres, conscient que calia contribuir a desfer en els medis catòlics les reticències envers l'evolucionisme i a reconciliar la teologia amb la biologia i la paleontologia. Són: *Pierre Teilhard de Chardin, un evolucionisme cristià?* (1961), *Mundo y Dios al encuentro: El evolucionismo cristiano de Teilhard de Chardin* (1963), *El pensamiento de Teilhard de Chardin* (1967) i *Hombre y Dios al encuentro: Antropología y teología en Teilhard de Chardin* (1974).

Finalment, va dedicar quatre llibres a tractar problemes fronterers entre filosofia i teologia i a dialogar amb el pensament contemporani més crític (agnòstic o ateu). Pertanyen a aquest grup *El ateísmo en nuestro tiempo* (1967) i *Déu, viu o mort? Una aproximació històrico-crítica a la teologia radical* (1970), a més dels dos llibres sobre Heidegger ja esmentats, que de fet poden ser inclosos en més d'un capítol.

Cal recordar, especialment a propòsit d'aquest quart centre d'interès, que Eusebi Colomer, que havia rebut la formació filosòfica i teològica pròpia dels medis eclesiàstics del seu temps, va saber assumir coratjosament, sota la influència del Concili Vaticà II, el repte dels catòlics de la seva generació de sortir del gueto de la subcultura clerical defensiva per treballar a l'aire lliure de la gran cultura. Ja he dit que era home de conviccions fermes, però cal afegir-hi que era receptiu i dialogant, igualment allunyat de sucumbir a qualsevol temptació fonamentalista que d'abandonar la tensió intel·lectual rellicant cap a formes de *pensiero debole*. Amb motiu de la seva jubilació li va ser oferta una miscel·lània d'homenatge amb el títol encertadíssim de «Pensar en diàleg» (*Revista Catalana de Teologia*, XIX, 1994). Encertadíssim, perquè per Colomer no hi ha autèntic pensament sense diàleg. Ell feia seu aquell vers de Hölderlin: «Seitdem wir ein Dialog sind». El diàleg, per a l'home, no és només un capteniment sobrevingut, sinó que és la seva mateixa

essència: «som diàleg», és a dir, el diàleg ens constitueix com a persones contrastant-nos amb els altres.

Hi ha també alguns llibres d'Eusebi Colomer que són una bona mostra del seu pensament més personal i que són transversals a aquests quatre capítols, com per exemple *Hombre e historia* (1962), o *Església en diàleg* (1967), on insisteix precisament en aquesta actitud en què sovint la institució de què parla i que estima no ha donat bon exemple.

Colomer va deixar, doncs, una vasta producció escrita, fonamentalment d'història de la filosofia, que en fa un punt de referència important, i des de molts punts de vista exemplar, per a un ampli sector del nostre món intel·lectual. Penso que puc acabar dient, sense por d'equivocar-me, que la historiografia filosòfica catalana, que havia arribat a la majoria d'edat amb els germans Carreras i Artau, culmina, per ara, en Eusebi Colomer, l'historiador de la filosofia més complet que han produït els Països Catalans.

Elements de bibliografia

a) Obres principals d'Eusebi Colomer

Nikolaus von Kues und Raimund Llull. Studien aus Handschriften der Kueser Bibliothek.

Berlín: Walter de Gruyter, 1961.

Pierre Teilhard de Chardin, un evolucionisme cristià? Barcelona: Nova Terra, 1961.

Hombre e historia. Barcelona: Herder, 1962.

Mundo y Dios al encuentro: El evolucionismo cristiano de Teilhard de Chardin. Barcelona: Nova Terra, 1963.

Heidegger: Pensament i poesia en l'absència de Déu: Assaig preliminar i selecció de textos. Barcelona: Estela, 1964.

El ateísmo en nuestro tiempo. Barcelona: Nova Terra, 1967.

El pensamiento de Teilhard de Chardin. Barcelona: Bruguera, 1967.

Església en diàleg. Barcelona: Nova Terra, 1967.

Déu, viu o mort? Una aproximació històrico-crítica a la teologia radical. Barcelona: Nova Terra, 1970.

Hombre y Dios al encuentro: Antropología y teología en Teilhard de Chardin. Barcelona: Herder, 1974.

De la Edad Media al Renacimiento: Ramón Llull, Nicolás de Cusa, Juan Pico della Mirandola. Barcelona: Herder, 1975.

El pensamiento alemán de Kant a Heidegger. Barcelona: Herder, 1986-1990. 3 v.

- I. *La filosofía trascendental: Kant* (1986).
- II. *El idealismo de Fichte, Schelling y Hegel* (1986).
- III. *El postidealismo: Kierkegaard, Feuerbach, Marx, Nietzsche, Dilthey, Husserl, Scheler y Heidegger* (1990).

La qüestió de Déu en el pensament de Martin Heidegger. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1990.

El pensament als països catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

Movimientos de renovación: Humanismo y Renacimiento. Madrid: Akal, 1997.

b) Estudis sobre Eusebi Colomer

La publicació principal és *Pensar en diàleg. Miscel·lània en homenatge al Prof. Dr. Eusebi Colomer*, a cura de Josep Rius-Camps i Francesc Torralba Rosselló (Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1995). És el volum xix (volum doble) de la *Rerista Catalana de Teologia*. Inclou un «Perfil humà i filosòfic del professor Eusebi Colomer», per Francesc Torralba Rosselló, i una «Bibliografía del profesor Eusebi Colomer i Pous», per Ceferino Santos Escudero.

Com a document complementari, cal esmentar l'opuscle pòstum d'Eusebi Colomer: *Tres pensadors medievals enfront de la qüestió de Déu: sant Anselm, sant Tomàs d'Aquino i Nicolau de Cusa* (Barcelona, Universitat Ramon Llull, Publicacions de la Facultat de Filosofia, 2002). El text és precedit per una «Introducció biobibliogràfica», a càrrec de Sergi Gordo i Rodríguez, que reproduceix, degudament revisada (i completada fins al 1999), la bibliografia de Colomer establerta per Ceferino González, i hi afegeix una llista de «Publicacions sobre Eusebi Colomer». (Sergi Gordo està preparant una tesi doctoral sobre el nostre autor.)